

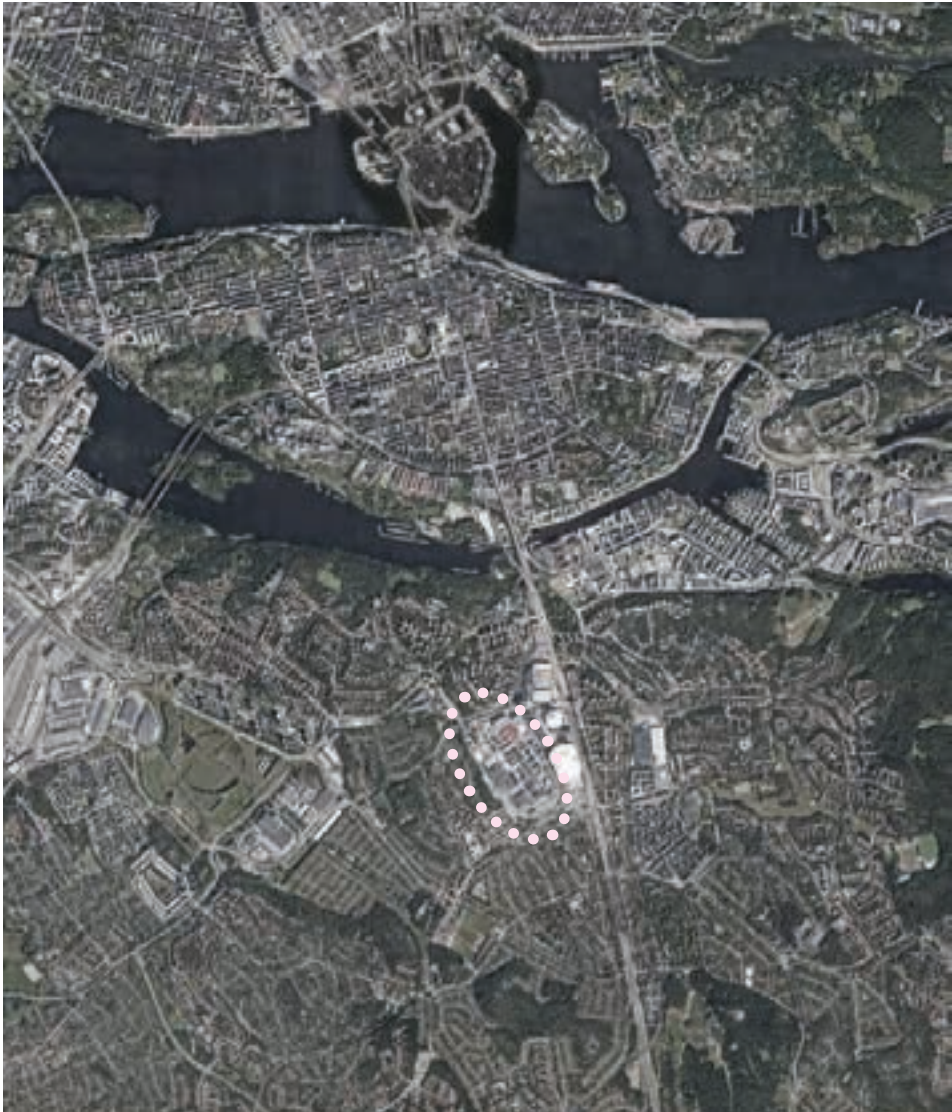
# Sandhagen 2 - Slakthusområdet

KULTURMILJÖANALYS

2020-06-16/ White arkitekter AB

white





Ursprungskälla flygfoton: Kartbild.com



Objekt	Beställare	Omslagsbilder	Ansvarig	Medverkande
Objekt: Sandhagen 2	Atrium Ljungberg, g.m. Malén Wasting	Framsida: Vy över Slakthusområdet i samband med att Globen byggs. Källa: Stockholms stadsarkiv (SSA)	Annika Andersson Bebyggelseantikvarie White Arkitekter AB Östgötagatan 100, Stockholm Tel. +46 8 402 26 33 annika.andersson@white.se	Evelina Regenius Jouper Byggnadsantikvarie
Stadsdel: Enskede / Johanneshov		Baksida: xxxxx		
Kommun: Stockholms stad				
Län: Stockholms län				

# Innehåll

<b>BAKGRUND, OMFATTNING OCH SYFTE</b>	<b>5</b>
UPPDRAGETS FÖRUTSÄTTNINGAR	5
ANALYSMODELL KULTURHISTORISKT VÄRDE	7
<b>KULTURMILJÖANALYS</b>	<b>8</b>
<b>ÖVERGRIPANDE HISTORIK</b>	<b>10</b>
SLAKTHUS I STOCKHOLM	10
FUNKTIONELL OMRÅDESPLANERING	12
FRÅN SLAKT TILL LIVSMEDEL	14
LINJÄR UTVECKLING	16
NYBYGGNADSÅR	19
<b>KARAKTÄRISERING OCH VÄRDERING</b>	<b>21</b>
SLAKTHUSOMRÅDET I STADEN	22
HISTORISKA SIKTLINJER	24
SIKTLINJER UR ETT STADSPERSPEKTIV IDAG	26
BYGGNADSKARAKTÄRER	30
PLANOMRÅDETS OMGIVANDE KARAKTÄRER	32
KARAKTÄRISTISKA MATERIAL	36
KULTURHISTORISK VÄRDERING	38
<b>KÄLLOR</b>	<b>40</b>

## BAKGRUND, OMFATTNING OCH SYFTE

I DETTA KAPITEL BESKRIVS:

UPPDRAGETS FÖRUTSÄTTNINGAR

ANALYSMODELL KULTURHISTORISKT VÄRDE



## BAKGRUND, OMFATTNING OCH SYFTE

## UPPDRAGETS FÖRUTSÄTTNINGAR

**BAKGRUND OCH OMFATTNING**

White har givits i uppdrag av Atrium Ljungberg att utföra en kulturmiljöanalys inför planläggning av fastigheten Sandhagen 2 inom Slakthusområdet i Stockholm. För att sätt in platsen i en kontext är kulturmiljöanalysens utredningsområde något större än planområdet. Fokus i analysen är ändå den för planläggningen aktuella fastigheten. Kulturmiljöanalysen har föregåtts av ett flertal platsbesök under januari-maj 2020.

Samtliga fotografier är tagna av White arkitekter om inte annat anges. Bilder från White arkitekter är upphovsrättsskyddade och får endast användas efter tillstånd från det aktuella uppdragets uppdragsledare.

**SYFTE**

Dokumentet *Kulturmiljöanalys* är ett verktyg att använda inför planläggning samt under förprojekterings- och projekteringsfasen då en byggnad eller ett område ska genomgå förändringar.

Dokumentet syftar till att ge en bakgrund till varför ett område har utvecklats som det gjort, vilka karaktärsdrag, värden och berättelser som är bärande. Samtidigt syftar kulturmiljöanalysen och förundersökningarna till att ge förslag på hur bebyggelsemiljön kan förvaltas, förstärkas och utvecklas för att skapa nya värden samt lyfta värden och berättelser som idag inte är tydligt avläsbara.

**KULTURHISTORISK KARAKTÄR ELLER VÄRDE?**

I plan- och bygglagen (PBL), som reglerar hur vi bygger, görs en skillnad mellan karaktär och kulturhistoriskt värde.

Karaktären är det vi upplever när vi rör oss i en miljö, t.ex. byggnadernas placering och arkitektoniska utformning. Det kulturhistoriska värdet är istället det vi kanske inte direkt ser, utan det som ligger till grund för varför bebyggelsemiljön eller byggnaden ser ut som den gör. För att tydliggöra skillnaden mellan karaktär och värde kan följande exempel ges:

När du tittar på en tavla utgör ramen, motivet och tavlans skick tillsammans dess karaktärsdrag. Värdet däremot ligger i om du tycker att motivet är vackert, vem som har målat tavlan samt tavlans proviniens.

Karaktärsdragen som beskrivs i denna utredning är förknippade med PBL 2 kap 6 § samt PBL 8 kap 17 §. För beskrivning av bebyggelseområdes karaktärsdrag används Boverkets *Checklista karaktärsdrag* som utgångspunkt.

Det kulturhistoriska värdet som beskrivs i denna utredning hanteras i PBL 2 kap 6 § samt PBL 8 kap 13 och 17 §§.

Vilka modeller som har använts för att tydliggöra såväl karaktärsdrag som värden beskrivs på s. 7.

**FÖRFATTNINGSSKYDD***Gällande detaljplan*

För fastigheten gäller stadsplan Pl. 3372 som vann laga kraft 1946. Planen anger inte några bestämmelser avseende skydd- eller varsamhet.

**ÖVRIGA STÄLLNINGSTAGANDEN***Översiktsplan*

För Stockholm gäller översiktsplan, antagen 2018. I översiktsplanen anges att Slakthusområdet enligt Stockholms stadsmuseum är att betrakta som en kulturhistoriskt värdefull miljö. Samtidigt ligger Slakthusområdet inom den så kallade Söderstaden som är ett stadsutvecklingsområde. Översiktsplanen anger:

*”Söderstaden ska fortsätta att utvecklas till en tät och mångfunktionell stadsmiljö med bostäder, arbetsplatser, urbana stråk, verksamheter, parker, förskolor och skolor samt offentliga miljöer. Slakthusområdet har en särskild potential för kulturverksamheter och ett bibliotek planeras.”*

*Kulturhistoriska värden enligt översiktsplanen*

Avseende kulturhistoriska värden beskriver översiktsplanen Stockholms som en stad rik på upplevelser och kulturhistoriska värden där de särpräglade kulturmiljöerna och många märkesbyggnader är kvaliteter som uppskattas av stockholmarna och besökare från hela världen. Att förvalta Stockholms kulturhistoriska värden är en central del i planering för stadens utveckling och de kulturhistoriska värdena är alltid utgångspunkt när staden växer.

Stockholms karaktärsdrag och historiska värden ska bevaras och utvecklas i huvudsak inom ramen för den befintliga strukturen, dvs. staden ska förtätas inåt. Det är möjligt att göra moderna tillägg både i samspel med och i medveten kontrast till omgivande bebyggelse, utan att de grundläggande karaktärsdragen går förlorade. Det handlar emellertid alltid om att göra noggranna avvägningar mellan olika intressen. Stadsutveckling och förtätning skapar även

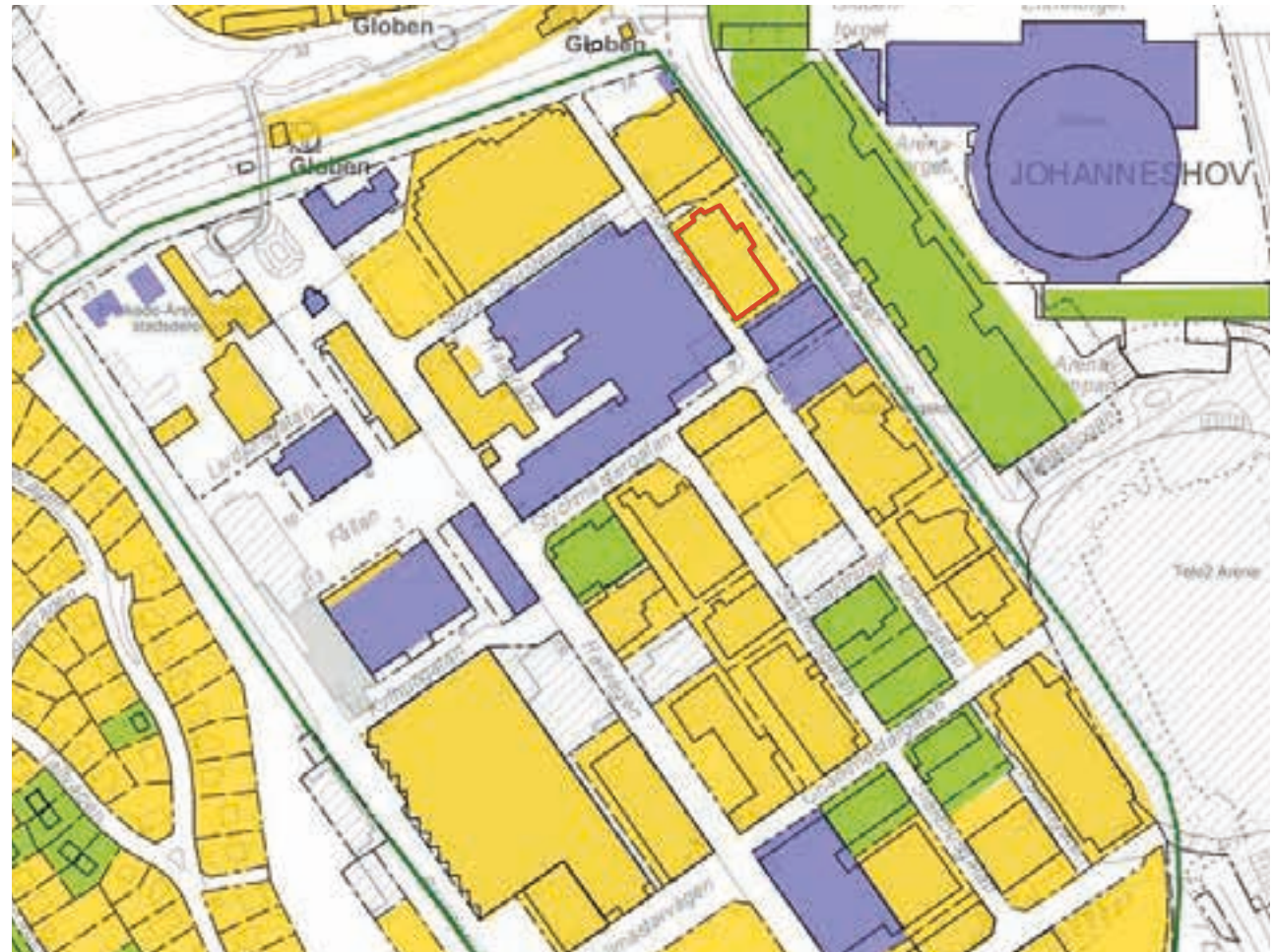
**BAKGRUND, OMFATTNING OCH SYFTE - UPPDRAGETS FÖRUTSÄTTNINGAR**

förutsättningar att bygga vidare på tidigare visioner för Stockholm.

*Stockholms stadsmuseums klassificering*

Idag är platsen inte bebyggd. Den klassificering som Stockholms stadsmuseum har gjort grundar sig därför på bedömningen av den byggnad som tidigare stått på platsen.

De aktuella fastigheterna är markerade som xxx i Stockholms stadsmuseums klassificeringskarta. Vilket innebär att museet tillsammans med Kulturnämnden har gjort en bedömning om byggnadernas kulturhistoriska värde. Klassificeringen är inte juridiskt bindande utan en vägledning för i kulturhistoriskt värde för bebyggelse i Stockholm.



Stockholms stadsmuseums klassificeringskarta. Den nu rivna byggnaden på Sandhagen 2 är markerad med en röd linje.

**BAKGRUND, OMFATTNING OCH SYFTE - ANALYSMODELL KULTURHISTORISKT VÄRDE****ANALYSMODELLER - KULTURHISTORISKT VÄRDE**

För att beskriva det kulturhistoriska värdet har Riksantikvarieämbetets plattform för kulturhistorisk värdering använts som utgångspunkt. Plattformen bygger på fyra på varandra följande steg:

- A. Beskrivande
- B. Analyserande
- C. Planerande
- D. Beslutande

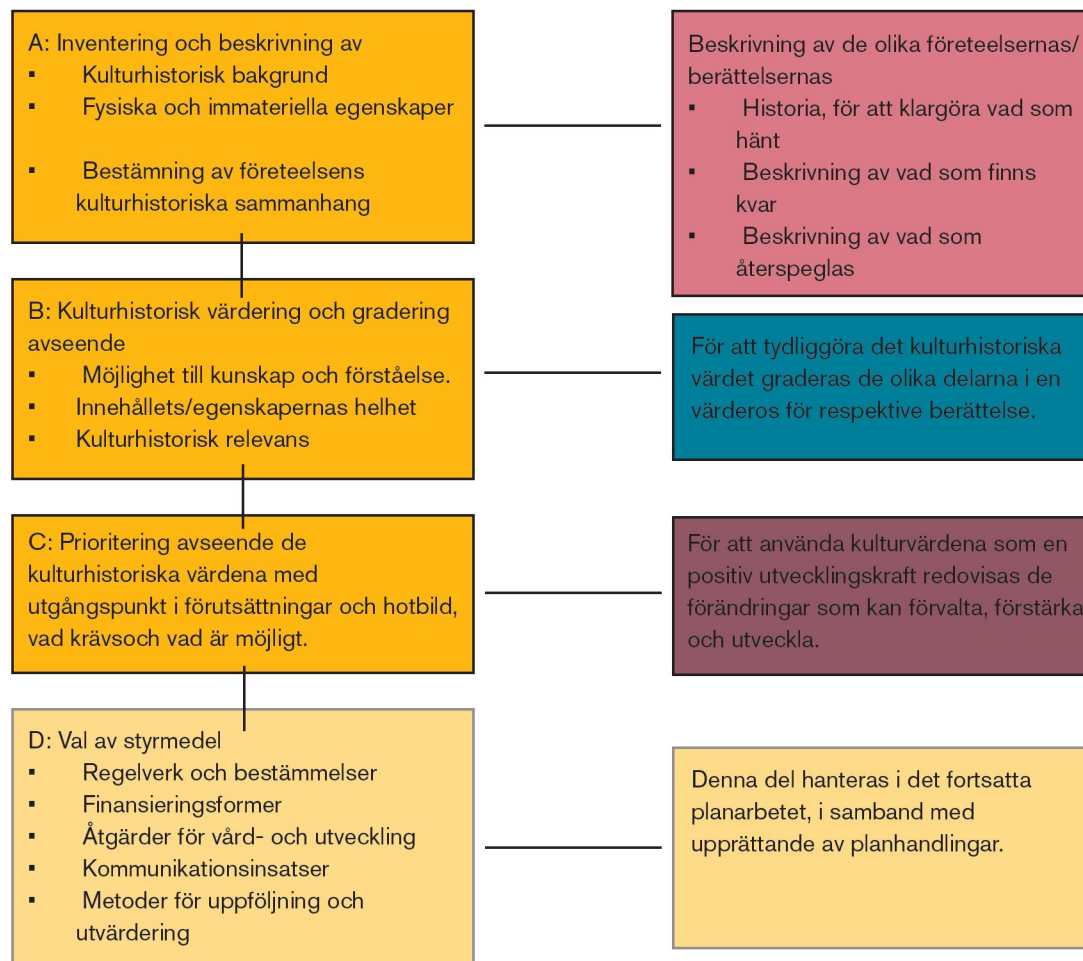
Vad de olika stegen innehåller beskrivs i modellen till höger. För att i dokumentet kunna följa de olika stegen är rubrikerna färgkodade enligt den högra delen av modellen.

För att lyfta fram vilka fysiska och immateriella delar som utgör grunden för det sammantagna kulturhistoriska värdet har områdets bärande berättelser identifierats och lyfts fram. På så vis kan kulturvärdena sättas in i ett sammanhang annat än linjär historieberättning.

Som utgångspunkt för beskrivning av värden har den så kallade Unnerbäcksmodellen använts. Modellen beskrivs i Riksantikvarieämbetets bok "Kulturhistorisk värdering av bebyggelse" och bygger på att kulturvärden kan delas in i:

- Dokumentvärden
- Upplevelsevärden
- Förstärkande värden

Ovanstående värden delas i sin tur in i delvärden.





# KULTURMILJÖANALYS

## ÖVERGRIPANDE HISTORIK

I DETTA KAPITEL BESKRIVS:

ÖVERGRIPANDE HISTORIK

NYBYGGNADSÅR

LINJÄR HISTORISK UTVECKLING

## ÖVERGRIPANDE HISTORIK

## PLATSEN FÖR ETT OFFENTLIGT SLAKTHUS

**SLAKTHUS I STOCKHOLM**

I Stockholm uppfördes det två slakthus på stadens bekostnad på 1600-talet. Ett vid Norrström och ett vid Slussen. 1784 ersattes det norra av ett som upprättades på Blasieholmens yttre udde, (Kyrkoholmen). 1799 avskaffade kungen tvånget att endast använda de offentliga slakthusen i i Stockholm då dessa visat sig vara för små och inte klara av den mängd djur som behövde slaktas dagligen. Först i slutet på 1840-talet blev det aktuellt att uppföra ett slakthus med en större kapacitet. 1877 tillsatte Överståthållarämbetet en kommitté som skulle komma att utreda möjliga platser samt spridning på nya offentliga slakthus. Under många år var stadens myndigheter och slaktarna var oeniga gällande platsen vilken slaktarinrättningen skulle flyttas.

1897 beslöt hälsovårdsnämnden, på förslag av dåvarande stadsveterinär Gust. Kjerrulf, att tillsätta en särskild kommitté för att utreda frågan om uppförande av ett offentligt slakthus med tillhörande kreatursmarknad i huvudstaden. Till kommitterade utsågs kommandörkaptenen C.E. de Champs, professor C.A. Lindqvist byggnadschefen A.O. Alrutz, stadsveterinär G. Kjerrulf och slakteridikaren C. Larsson vilka med sig adjungerade arkitekten Gust. Wickman. Detta kom att bli Slakthuskommittén.

Kommittén, tillsammans med hälsovårdsmyndigheten, presenterade ett betänkande till stadsfullmäktige 1901. I betänkandet redovisade man ett antal platser som samtliga legat i grund för mer eller mindre omfattande utredningar om möjlig placering för ett nytt slakthus.

Platserna som utreddes var:

- Tegeludden, Djurgården
- Hjorthagen intill elektricitetsverket, Djurgården
- Fastigheten Ekelund och Ingenting vid Ulvsundasjön
- Stora Skuggan, Djurgården
- Hornsberg, Kungsholmen
- Fredhäll, Kungsholmen
- Traneberg, Bromma socken
- Årsta, Brännkyrka socken
- Enskede, Brännkyrka socken.

Utredningen kom fram till att ett slakthus borde vara beläget på en fri och öppen plats utanför staden, men i dess närmaste omgivning, ett läge med närheten av flod eller annat större vattendrag. Att slakthuset bör förläggas på en plats, där det lätt kan sättas i förbindelse med järnväg och om möjligt hamnanläggning samt goda vägdragningar. Riklig tillgång till rent vatten bör finnas varjämte platsen bör vara belägen så högt över grundvattnet att behörigt avlopp kan beredas från anläggningarna att grunden bör vara god och utgöras av berg, grus eller lera samt att plats för framtida utvidgningar bör finnas.

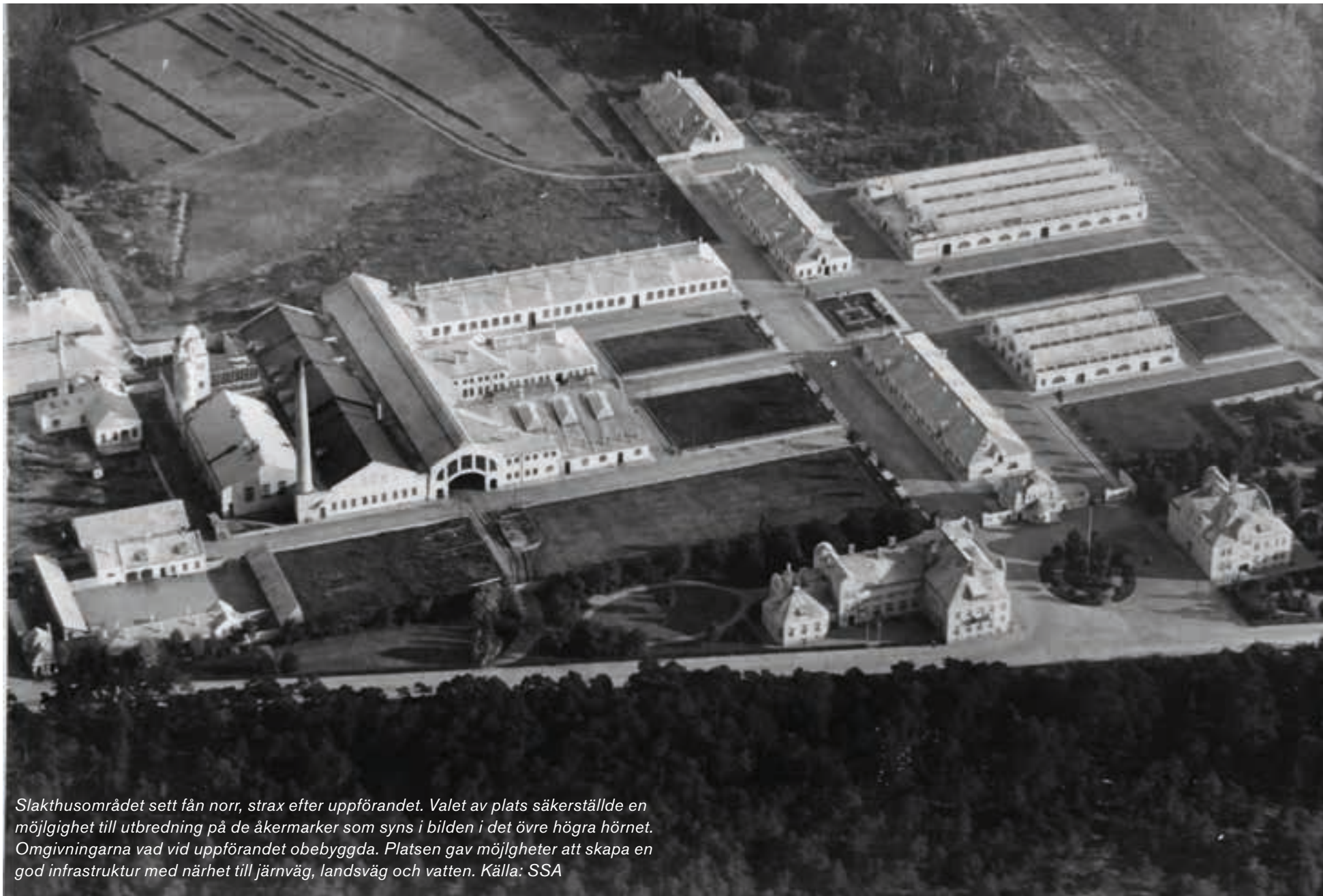
Särskilt ansåg kommittén att de var av stor vikt att slakthuset skulle ligga på ett så stort område att det fanns möjlighet till utvidgning med industriella anläggningar som fördelaktigt låg nära slakthuset. Efter att ha mottagit och behandlat utredningarna gav beredningsutskottet en 30 maj 1905 sitt utlåtande.

Bland annat skriver beredningsutskottet att platsen vid

Enskede är att föredra. Först och främst genom att det var "höjt över allt tvivel" att slakthusanstaltens föreläggande till Enskede lättare och billigare medgiver i framtiden säkerligen behövt utvidgningar, likasom att staden är tillfälle att vid Enskede i en helt annan omfattning än den andra förslaget vid Traneberg kunna utvidga och tillgodose tomter och mark för sådana industriella anläggningar som kan komma att behövas samt uppstå i närheten av stadens slakthus. Den 15 juni 1905 beslutade stadsfullmäktige således att tillsätta en kommitté av 7 personer med uppdrag att låta utarbeta ritningar och kostnadsförslag till slakthus med kreatursmarknadsplats å egendomen Enskede liksom förslag om sättet för anläggningens utförande.

Denna kommitté beslutade att ge uppdraget åt Gustaf Wickman att i samråd med medicinalrådet G. Kjerreulf utarbeta och för kommittén framlägga skissritningar till de blivande slakthusbyggnaderna samt förslag till vatten och avloppsledningar järnvägsanläggning och vägar till slakthusområde ävensom att uppgöra konstadsförslag för anläggningen. Ett förslag som genom kommittén framlades till stadsfullmäktige, 19 juni 1906.





*Slakthusområdet sett från norr, strax efter uppförandet. Valet av plats säkerställde en möjlighet till utbredning på de åkermarker som syns i bilden i det övre högra hörnet. Omgivningarna vad vid uppförandet obebyggda. Platsen gav möjligheter att skapa en god infrastruktur med närhet till järnväg, landsväg och vatten. Källa: SSA*

## ÖVERGRIPANDE HISTORIK

## FUNKTIONELL OMRÅDESPLANERING

**ETT OMRÅDE TAR FORM**

Platsen för det nya slakthusområdet bestod av åkerfält och furuskog som kantades av buskage av slån och sälg. Den fullständiga arealen på den kommande anläggningen var ca 29 hektar varav 14 hektar bebyggdes i första skedet. Det första utbyggnadskedet innehöll tre stycken huvudavdelningar för verksamheten. Förgårds- och bostadsområdena, kreaturmarknadsavdelningen och slakthusavdelningen.

Förgården var belägen längs med den nordvästra sidan och bebyggdes med ekonomi- och bostadsbyggnader. Bredvid förgården uppfördes två bostadsområden som var belägna strax utanför själva anläggningen. Marknadsavdelningen var belägen i den sydvästra delen av markerna och innefattade järnvägsstationen där kreatur forslades in i fällorna och vidare genom produktionsanläggningen och slakthusen. Norr om detta område låg slakthusavdelningen som delades in i slaktavdelning och sanitetsanstalten, de skildes åt med staket och plank. Marknadsavdelningen och slakthusavdelningen var sammankopplade genom det järnvägsspår som gick i en kurva om 181 m. radie och följde tomtens sydöstra gräns.

Gränsen för förgården går vid Portvaktshuset som ursprungligen flankerades av kalkstensmurar som med två öppningar som ledde in till de två avdelningarna genom smidesjärnsgrindar. Den nordvästra porten ledde in till Marknadsavdelningen och den sydöstra in till Slakthusavdelningen. Dessa två avdelningar avgränsades genom två parallella gator om 18 meters bredd som mellan

sig hade de tre stycken stallbyggnaderna. Sydväst om Marknadsavdelningen låg järnvägs kajen med fällorna och den trespåriga bangården.

Slakthusavdelningen dominerades av tre slakthallarna med förbindelsegång till kylhuset och ångpanne- och maskinhuset. På andra sidan en 10m bred gata låg Hästslakthuset som var sammankopplad med kylhuset med en övertäckt gång. Bredvid Hästslakthuset låg hudbudsbyggnaden som även den var samma med kylhuset genom en gång försedd med skyddstak.

**URSPRUNGLIG EXTERIÖR UTFORMNING**

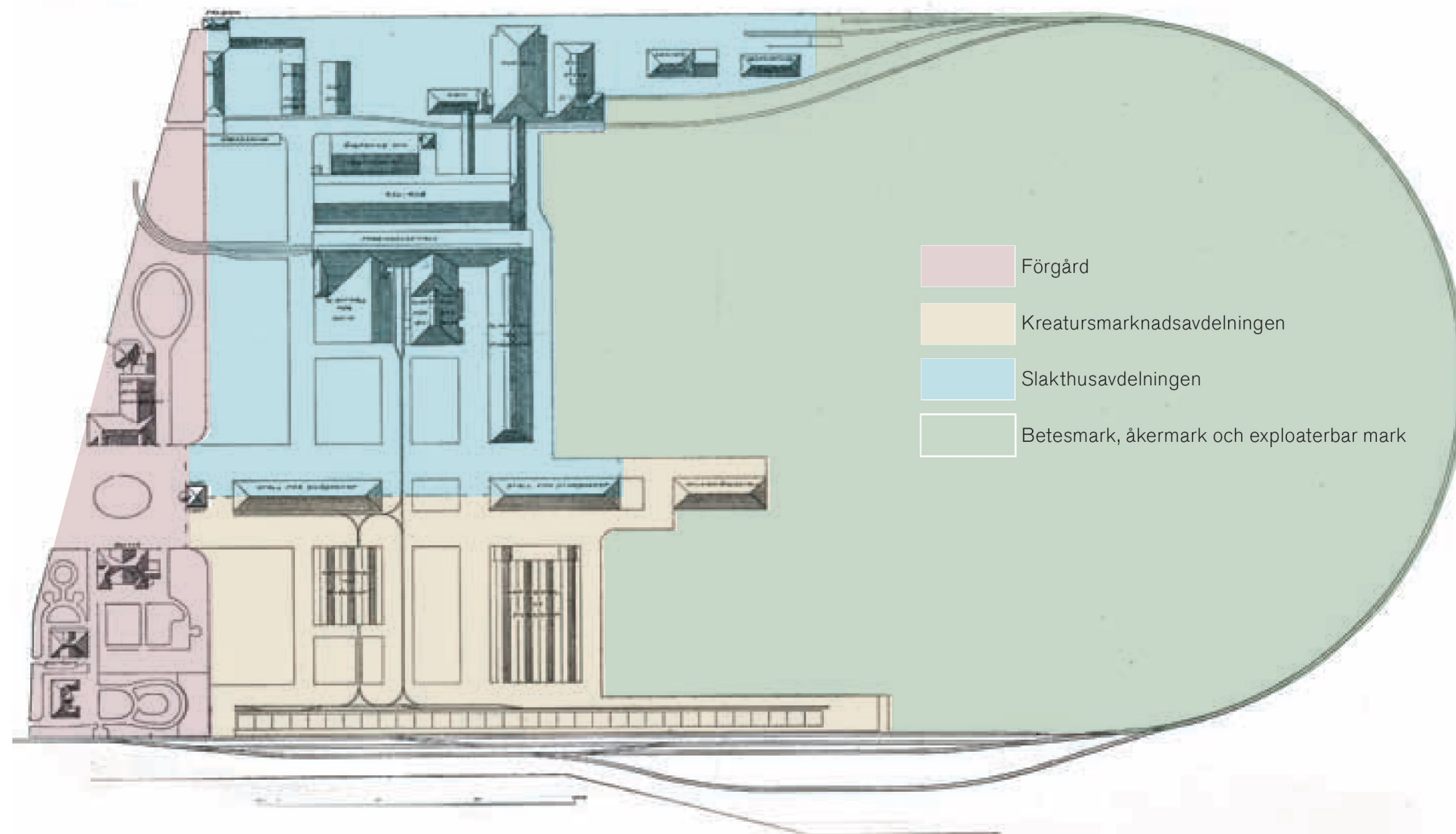
I det första förslaget av Wikman skulle anläggningens byggnader uppföras i ett murverk av vanligt rödtegel och att fasaderna skulle bekläs med fasadtegel, med förslag på Börtingetegel som idag klär bland annat Östermalms Saluhall. Under tiden för projekteringen av området blev det allt vanligare att använda sig av en ny byggnadstensort, ett så kallat kalksandtegel. Varför man valde att gå på kalkstenstenteglet istället då det hade fått goda betyg vid uppförandet av andra fabriker och byggnader. Egenskapen som var avgörande var en regelbunden och jämn form och både hållbarhet och utseende gjorde den lämplig som fasadsten. De för anläggning 3 300 000 kalksandstegelbitarna levererades av Kalkindustriaktiebolaget i Södertelge.

Samtliga byggnader har socklar av finkornig granit från stenbrott i närheten av Oskarshamn bortsett från ett fåtal som har betongsocklar. Vid ytterdörrarna inom både Marknads- och Slakthusavdelningen var dörrrom-

fattningar med sidostycken som sticker upp 1,27 m över sockeln 25cm breda och 49 cm djupa av samma granit som sockeln. I de stora valvbågarna vid stora förbindelsehallens båda gavlar består av flera granitblock. Krönlister vid anslutningen av en del förkommande plana tak och yttertrappssteg är även de av finhuggen granit. Alla fönsterfall var täckta med skiffer som levererats av Grythytte skifferverk i släthvylade plattor om 2 cm tjocklek och 20 cm bredd. Fästes med vid murverket med cementbruk.

Taktäckningen var ursprungligen tänkt att vara genomgående av plåt. Men efter att Wikman undersökt priser, hållbarhet och garantier kom de att välja eternit-skiffer, som för tiden var ett nytt material som var tämligen okänt i Sverige. Dock visade det sig att det bolag som kom att leverera eterniten till slakthusanläggningen inte kunde ge garanti för svinslakthallen på grund av det svagt lutande takfallet, varför styrelsen beslutade att klä just denna byggnadsdel med galvaniserad plåt. Sammanlagt täcktes ungefär 30 000kvm tak med eternitskiffer. Material användes dock inte endast till tak utan även 3000 kvm ytterväggar kläddes med eternit, bland annat delar av slakthushallarna och lokstallet.

Stockholms Stads Slakthus  
- Slakteriet



Källa: Stockholmskällan, bearbetad av White



## ÖVERGRIPANDE HISTORIK

## FRÅN SLAKT TILL LIVSMEDEL

**OMRÅDET UTVECKLING**

Slakthusområdet invigdes av Kung Gustav V den 31 januari 1912, då hade halva området bebyggt med ett trettio-tal byggnader med en lokalyta på ca 28 000 kvm fördelat på, de tidigare beskrivna, tre huvudavdelningarna. 1918 uppföres en ett stort fryshus på området. Utvecklingsprognosen vad beräknad till en ökning av kreatursslakten skulle ligga på ca 2% per år fram till 1920, det vill säga ca 80 000 djur per år. Detta mål infriades inte förrän 1939. Huvudorsaken var att Stockholm låg allt för långt från de köttproducerande trakterna i landet och anläggningen var i slutändan överdimensionerad.

Slakthuset hade inga anställda slaktare utan det var djurägarna själva som förväntades sköta slakten alternativt anlita en hjälpslaktare. Detta gjorde att omkring 250 stycken firmor och eller fristående slaktare vad verksamma inom slakthusområdet. Vissa av företagen var enmansföretag men de organiserade sig som ett kooperativt slaktlag.

Överkapaciteten i området och det faktum att det fanns outnyttjad mark ända in på 1920-talet gjordes det satsningar till att hitta lösningar men inga kom att realiseras. Ett förslag som togs fram var att omvandla slakthusområdet till ett kötthandelscentrum. I oktober 1935 anslog stadsfullmäktige medel för flera ombyggnads- och ändringsarbeten för att genomföra förslaget. Bland annat byggdes marknadshallen för Storboskap om till partiköthall, den lilla marknadshallen för storboskap byggdes om ett nytt kylhus för partihandel uppfördes och fryshuset från 1918 renoverades och slakthusets

utrustning moderniserades. Den viktigaste delen av ändringarna var ombyggnationen till Partiköthall, den invigdes i oktober 1936 och om att få en central roll i områdets verksamhet de kommande 30 åren.

Efter satsningen på 1930-talet och återstod det mark på området varför man började upplåta tomträttsmark till styckningsföretag och charketurifabriker. Den första upplåtelsen hade skett 1937 och följde av flera stora aktörer så som Konsum Stockholm. 1946 förhyrde Carl Larsson Slakteri AB stora fryshuset på 20 år och lät modernisera byggnaden. Helsingborgs Fryshus AB uppförde bland annat ett nytt fryshus vilket kom att bli en anläggning som sedan utvidgats i flera etapper. Fenomenet att låta privata aktörer upplåta mark kom att fortsätta fram till 1960-talet då Stockholm stads slakthus- och Saluhallsstyrelse i in årsredovisning från 1962 proklamerar att "Slakthusområdets är nu i det närmaste utbyggt". 1965 träffades en uppgörelse med Sveriges Slakteriförbund och upplät en tomträtt på 80 år åt verksamheten. I samband med detta revs ett av de ursprungliga kontorshusen i kvarteret Kylhuset och förbundet uppförde sitt huvudkontor på platsen. Under 1970 talet uppfördes en byggnad för skoldirektionens charkuteriskola och en mindre lokal för en styckningsfirma, annars fortsätter verksamheten som vanligt. I slutet av årtionden börjar man dock planera för en att åtgärda de problem som uppstått av den ålderstigna infrastrukturen i området och ta öjd för anpassningen mot det moderna krav som ställs på partihandeln. Detta resulterade i att slakthuset genomgick en stor ombyggnation som stod färdig 1982. I slutet av 1980-talet började områ-

det att ändra form helt och den rena köttpartihandelsområdet började ge plats åt andra verksamheter. 1988 upplät staden stora delar tomträtten i det ursprungliga Slakthusavdelningen och Bankgirocentralen uppförde Palmfelt Center. Samtidigt förändras området norr om Slakthusområdet och Globen och Globen Shopping börjar ta form. År 1990 byggdes ångpannehuset om för Restau - rangakademien och tre år senare startades Stockholm Hotell- & restaurangskola i området. Efter flera år av stagnation inom slakteriverksamheten på Stockholms Slakthusområdet beslutade man att 1991 lägga ner slakteriverksamheten på grund av dålig lönsamhet. Nödslakt kom dock att bedrivas i området en bit in på 2000-talet.

Trots att 1990-talet kantades av lågkonjunktur och konkurser i området, som innebar uteblivna hyresintäkter, satsade dåvarande ägaren Saluhallsstyrelsen på omfattande ombyggnationsarbeten av den tomställda slakthallen. Syftet var att kunna inhysa mindre företag inom stycknings- och charkuteribranchen. Flera nya byggnader uppfördes och samtliga kyl- och frysanläggningar rustades upp.

2000-talet har omformat Slakthusområdet till ett område med många olika livsmedelsföretag och vid områdets 90årsfirande år 2002 var området Norra Europas största partihandelsområde för kött-, fisk- och charkuteriprodukter.



*Slakthusområdet sett från nordväst strax efter uppförandet. Källa: SSA*



*Slakthusområdet sett från nordväst i slutet av 1980-talet med högre exploateringsgrad. Källa: SSA*



## ÖVERGRIPANDE HISTORIK - LINJÄR UTVECKLING



1750

Platsen för vad som skall komma att bli Stockholm stads offentliga slakthusområdet är beläget utanför staden och består av skogsmark.



1861

Stockholm stad har köpt markerna för exploatering. Markerna är fortsatt skogs- och åkermark.



1906

Stockholm Stad har beslutat om platsen för det nya slakthusområdet vilket syns utmarkerat i kartan.





1917

Slakthusområdet är uppfört och invigt.



1951

Området har utökats med flera byggnader och den tidigare oexploaterade marken har fått vägdragningar.



1960

Flera byggnader och anläggningar har uppförts i området och områdena runt Slakthusområdet utvecklas. Hovet håller på att uppföras



1915

## ÖVERGRIPANDE HISTORIK - LINJÄR UTVECKLING



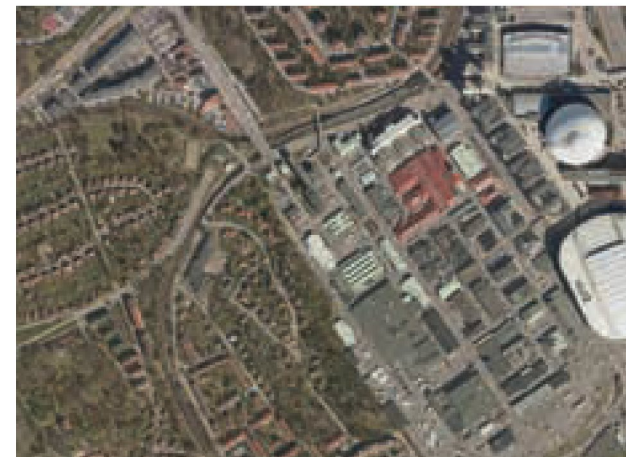
1975

De sista skogsmarkerna i området har ersatts med byggnader.



1995

Globen har uppförts tillsammans med Globen Shopping. Flera byggnader har rivits på området och ersatts av de stora kontorskomplexen.



2017

Tele 2 Arena har byggts och utvecklat området ytterligare som destination. Omvandlingen inne i området har fortsatt, med växelvis rivningar och nybyggnader.



1980

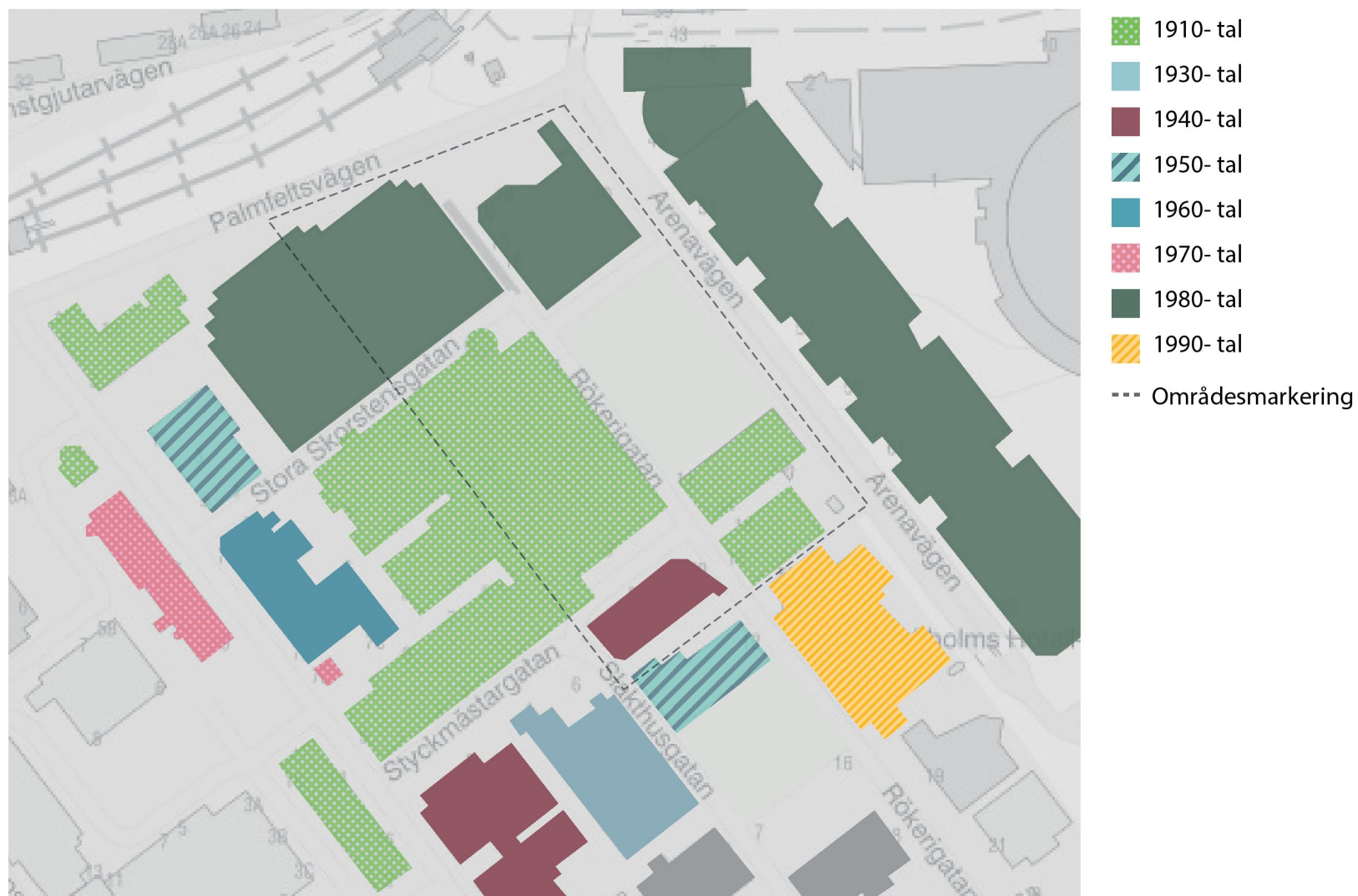


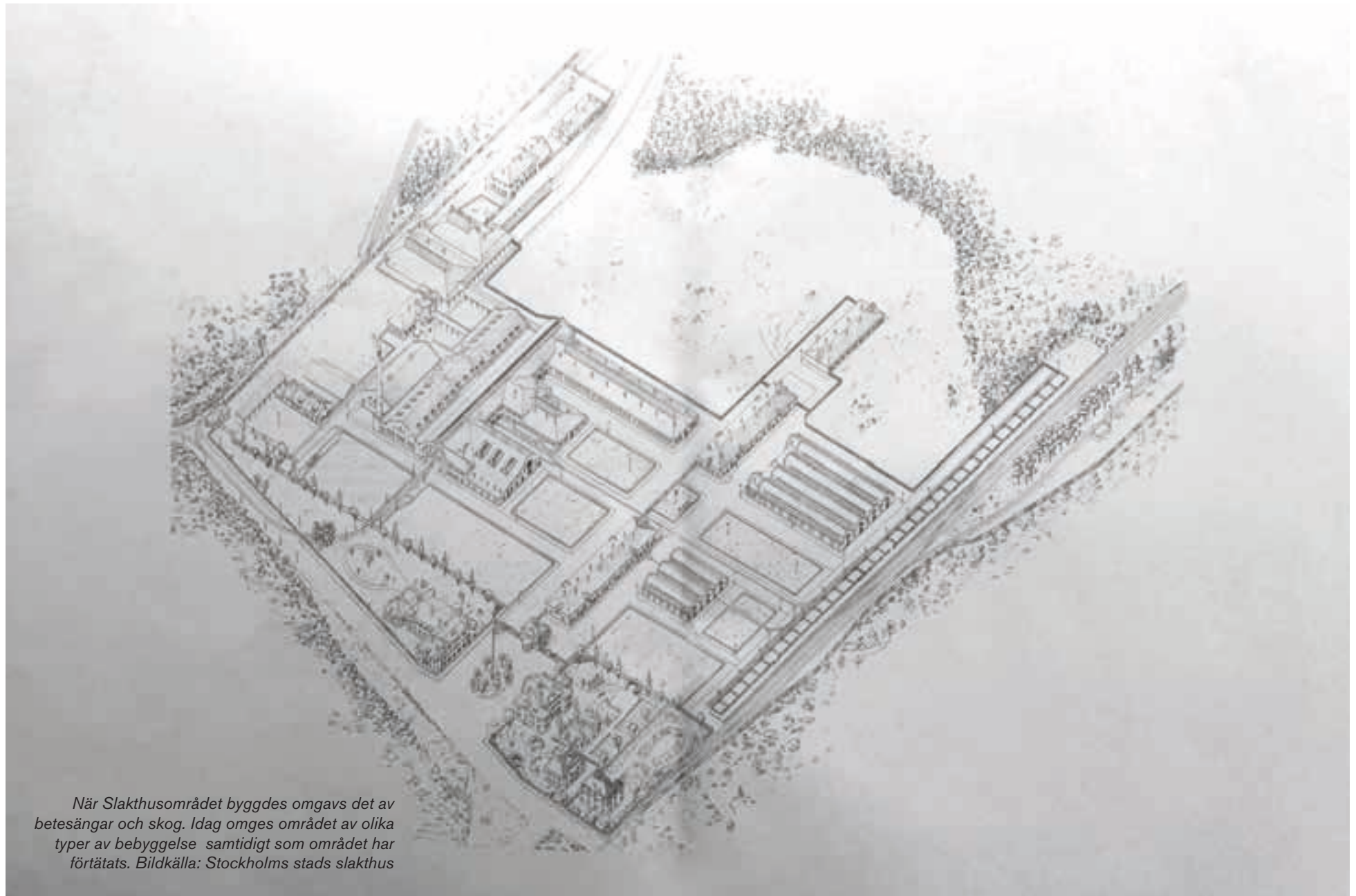
1980

WHITE ARKITEKTER AB



## ÖVERGRIPANDE HISTORIK - NYBYGGNADSÅR





## KARAKTÄRISERING OCH VÄRDERING

I DETTA KAPITEL BESKRIVS:

SLAKTHUSOMRÅDET I STADEN

SIKTLINJER UR ETT HISTORISKT PERSPEKTIV

SIKTLINJER UR ETT STADSPERSPEKTIV IDAG

PLANOMRÅDETS OMGIVANDE KARAKTÄRER

KULTURHISTORISKA VÄRDEN



## KARAKTÄRISERING OCH VÄRDERING

# Slakthusområdet i staden

## STOCKHOLMS TIDSLAGER

Stockholm präglas av olika tidslager som bildar årsringar i staden, från den äldsta medeltida staden till 1900-talets stadsbyggande med expansion av både bostäder och arbetsplatser.

Under den tidiga industrialiseringen vid mitten av 1800-talet placerades industrierna främst nära vatten, på grund av behovet transporter och energiförsörjning. I takt med järnvägens etablering, samt elektrifiering av industrierna, gavs möjlighet att placera de bullrande och störande verksamheterna längre bort från bostadsbebyggelse. Samtidigt har staden ständigt vuxit och ny mark har behövts ta i anspråk för bostäder och trängt bort industrierna längre från den centrala staden. På så vis utgör industrierna markörer för stadens historiska gränser och deras förhållande till omgivande bebyggelse berättar om hur staden växt.

## SLAKTHUSOMRÅDET I STADSKARAKTÄREN

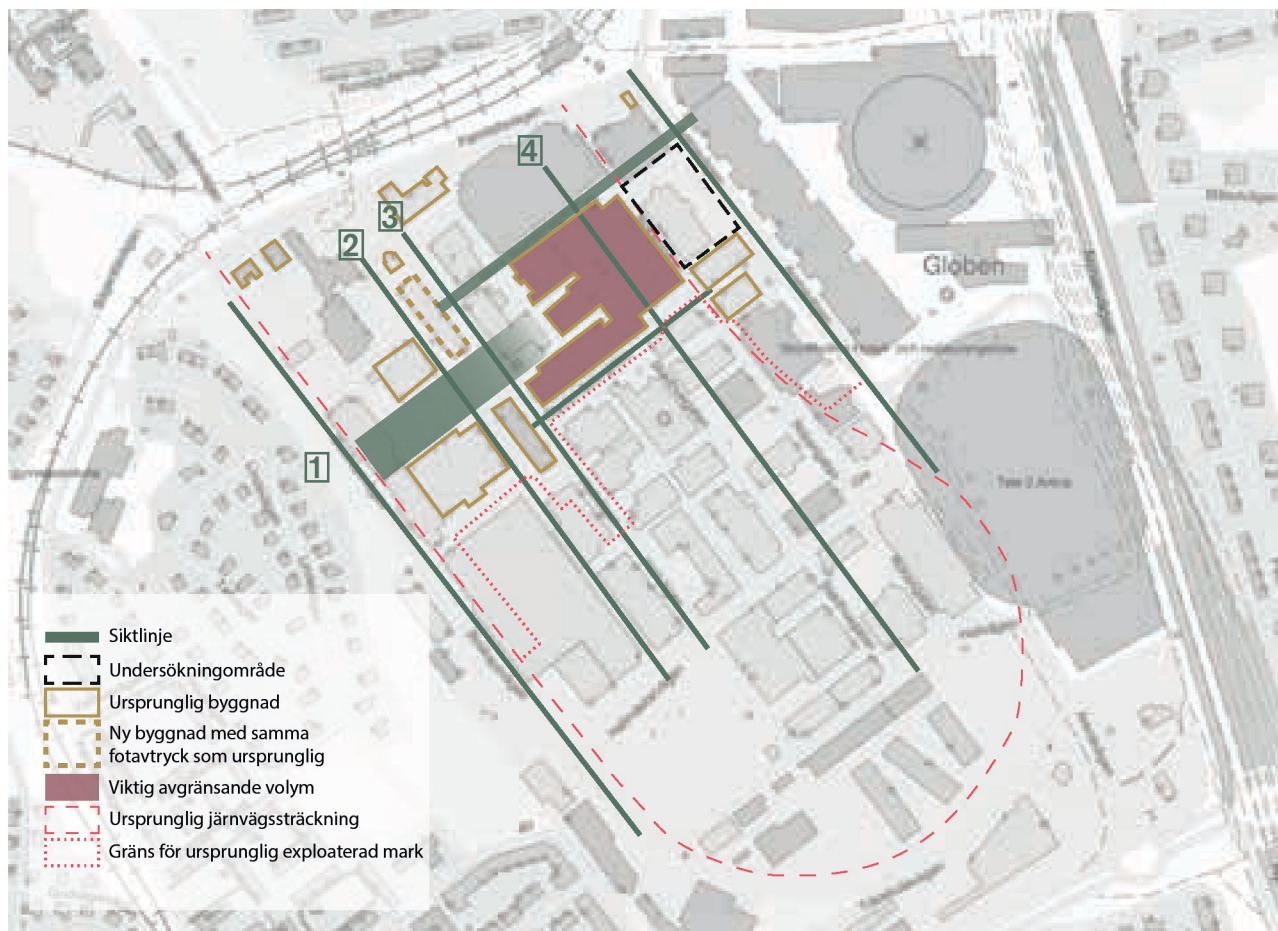
Slakthusområdets placering i förhållande till omgivande bebyggelse karaktäriseras av att komplexet anlades på landsbygden men att industriområdet har införlivats i den växande staden.

Inom området har byggnader tillkommit under olika perioder. Utanför området har expansioner skett vid olika tidpunkter och för olika syften. Det innebär att området påverkats av både stark yttre och inre förändring, där årsringar syns både inom området men framför allt i hur området möter den omgivande bebyggelsen.

Eftersom Slakthusområdet är stort till ytan möter den olika typer av bebyggelseområden med stora kontraster. I väst och sydväst finns äldre egnahemsbebyggelse. I nordväst möter området spårvägen och bostadsbebyggelse från 1900-talets mitt. I öster blir kontrasten med bebyggelsen från 1980- och 90-talet hård och speglar mötet mellan den nya stadens behov av att växa med olika verksamheter.



## SIKTLINJER UR ETT HISTORISKT STADSPERSPEKTIV



## HISTORISK SIKTLINJEANALYS

Analysen har genomförts genom den historiska efterforskningen som presenterats i tidigare avsnitt. Detta för att fastställa väsentliga delar av den ursprungliga utformningens spår i dagens miljö. Historiska fotografier på nästa sida illustrerar förståelse av området.

De viktiga siktlinjerna löper längs med två axlar. En från förgårdsområdet och entrén genom området åt sydöst och en som löper längs med den tidigare produktionslinjen från sydväst till nordväst. De sex siktlinjerna som identifierats i sydöstlig riktning är först de i ytterkant som har varit områdesgränser. Men de viktigaste sydöstliga siktlinjerna är de som löper från den ursprungliga entrén på vardera sida om de fd. stallhusen (2 och 3). En annan viktig siktlinje är den som tidigare löpt genom förbindelsehallen som kopplar samman slakthushallarna med kylhuset (4). Själva slakthushallarna med förbindelesegången, kyl- och ångpannehuset är en viktig avgränsande volym för området och en mycket viktig del av de siktlinjer som löper från sydväst till nordväst. Dessa siktlinjer följer produktionslinjen från det att kreaturen forslas in vid marknadsavdelningen och den ursprungliga stationen genom stallarna och vidare till respektive slakthus. Volymen i sig avgränsar så att djuren inte skall kunna se slutdestinationen samt bortforslingen av färdiga köttprodukter. Detta gör att siktlinje 1 är viktig för att visa på de första stegen i produktionslinjen.



1. Vy från banområdet nordöst med Slakthushallarna som avgränsande volym. Källa: SSA



3. Ståendes vid portalen in till kreatursmarknadsavdelningen. Källa: SSA



2. En av de sydöstliga siktlinjerna från portvaktshuset med slakthallarna till vänster i bild. Källa: SSA



4. Tidigare så såg man igenom hela förbindelsegången. Källa: Enskedeboken



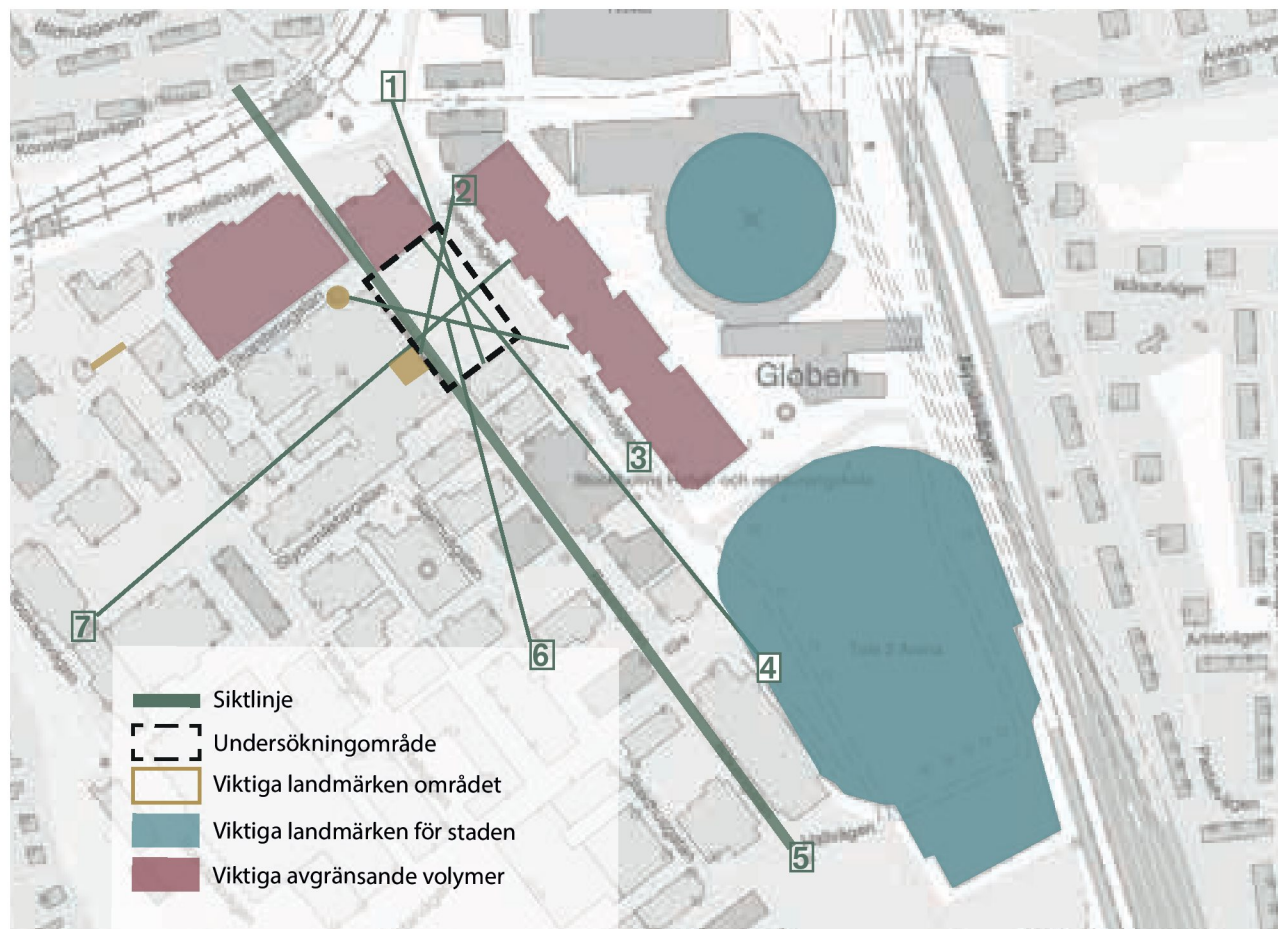
5. Den ursprungliga entrén in till Slakthusavdelningen. Källa: SSA



6. Stockholm Slakthusområde sett från söder. Källa: SSA



## KARAKTÄR OCH VÄRDE - SIKTLINJER UR ETT STADSPERSPEKTIV IDAG

**SIKTLINJEANALYS**

Analysen har genomförts i fastighetens närområde och från topografiskt högt belägna utsiktsplatser, utifrån ett fotgängarperspektiv vilket innebär att stationsområdet har lokaliserats från platser i staden där allmänheten rör sig.

**RESULTAT**

Vid tillfället för siktlinjeanalysen är rivningsarbetet av den byggnad som var belägen på platsen i sitt slutskede. Detta gör att det skapats ett öppet rum vars väggar består av Palmfelts centers parkeringshus, f.d. Slakthusbyggnaden och delvis f.d. Hudboden och Globen Shopping. Den moderna bebyggelsen som finns runt platsen är högre och mer påtaglig vilket gör att den skapar barriärer samt är dominerande i vyn.

Arenavägen är en lång siktlinje som kantas av Globen Shopping men efter att Tele2 Arena uppfördes i början av 2000-talet har siktlinjen till platsen kortats av. Siktlinjen längs med Rökerigatan är idag viktig för att visa på områdets hela utbredning men påverkas av

Palmfeltscenter och dess parkeringshus. Ändå kan man se genom hela området från T-banestationens nedgång vid Konstgjutarvägen. En av de viktigast siktlinjerna är det som går från Fällan, den siktlinjen går över taken på den karaktäristiska Slakthushallen och vilket ger en helhet av området fram till den moderna bebyggelsen som utgör Globen Shopping och Globen i bakgrunden.





1. Vy från Arenavägen Globen Shopping



2. Efter rivningsarbetet har en unik siklinje uppstått där man ser hela ångpanne- och kylhusets fasad med torn och skorsten. Något som inte varit möjligt sedan uppförandet.



3. De röda taken med lanterniner karaktäriserar Slakthusområdet och syns tydligt längs med Arenavägen. Den moderna bebyggelsen är högre och bryter av siktlinjerna och skapar rum.



4. Från gångvägen under Tele2 arena blir Palmfel centers parkeringshus dominerande i siktlinjen.



5. Den plats där landmärkena för området kan ses avläsas söderifrån och den plats som ursprungligen var oexploaterad skogsmark.



6. Denna bild illustrerar två siktlinjer, den som är och visar på de moderna avgränsande volymerna men även en indikation på den ursprungliga siktlinjen genom förbindelsegången.



7. Den ursprungliga avgränsande volymen som Slakthushallarna utgör har kompletteras med modern bebyggelse som ramar in området och skapar ett nytt rum.



8. En siktlinje som idag går genom hela området.



## KARAKTÄR OCH VÄRDE - VISIBILITET I NÄROMRÅDET



- Siktlinjer för skorstenen
- Siktlinjer för vattentornet
- Skorstenen
- Vattentornet
- Områdesmarkering

**SKORSTENEN OCH VATTENTORNETS VISIBILITET**

Slakthusområdet placerades aldrig för att vara ett landmärke. Slakthushallens höga skorsten och dess vattentorn har över tid ändå blivit landmärken i viss omfattning. Främst syns de utmed Rökerigatan. Från övriga delar av Slakthusområdet syns de i varierande grad. I vissa lägen skymmer moderna byggnader, men från väster är det själva slakthushallen som skymmer sikten.

Eftersom byggnaden på Sandhagen 2 är riven syns Slakthushallen, skorstenen och vattentornet idag mycket tydligare från Arenavägen än vad de gjort sedan 1946 då Sandhagen 2 bebyggdes. Byggnaden var i två våningar med fasader av gult tegel.



*Den äldsta bebyggelsen i Slakthusområdet har kompletterats med modernare industribyggnader. Norr och öster om området har moderna kontors- affärs- och nöjeskomplex vuxit upp och bildar en fond.*



## KARAKTÄR OCH VÄRDE - BYGGNADSKARAKTÄRER



Moderna kontorsbyggnader

Äldre industri

Nyare industri

**BYGGNADSKARAKTÄRER**

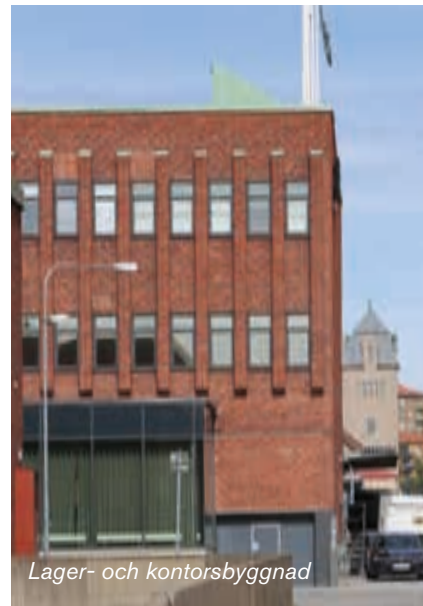
Slakthusområdet präglad idag av i huvudsak tre olika byggnadskarakterer:

- Äldre industribyggnader från Slakthusområdets etablering 1912.
- Nyare industribyggnader, uppförda i huvudsak mellan 1940 och 1990, som ligger som infill mellan den äldre industribebyggelsen, har ersatt äldre industribyggnader eller ligger på mark som ursprungligen var betesmark.
- Modernare kontorsbyggnader finns i områdets nordöstra kanter och ansluter till området kring Globen och Tele 2 Arena.





*Slakthushallen*



*Lager- och kontorsbyggnad*



*Bankgirocentrale*

WHITE ARKITEKTER AB

## KARAKTÄRISERING OCH VÄRDERING

# Planområdets omgivande karaktärer

## FASTIGHETENS LÄGE I OMRÅDET

Sandhagen 2 är belägen i utkanten av Slakthusområdets nordöstra del. Det innebär att fastigheten är en del av den expansion som skett inom Slakthusområdet samtidigt som den möter både de gamla byggnaderna och de moderna byggnadsvolymer på andra sidan Arenavägen. Man kan därför säga att fastigheten befinner sig på randen mellan det gamla och nya.

De många byggnaderna från 1980-talet medför att delar om Slakthusområdet känns omfamnad av det sena 1900-talets arkitektur. Intrycket förstärks av att byggnadernas fasader har en likartad färgskala.

Fastigheten i sig själv är obebyggd, efter att rivningslov beviljats i november 2019. Idag karaktäriseras platsen av en byggarbetsplats.

## NORR

I norr möter fastigheten en byggnad från 1980-talet som med sina vita fasader utgör ett dominerande inslag på platsen tillsammans med den anslutande kontorsbyggnaden, från samma tidsperiod, på andra sidan Rökerigatan. Fastigheterna skiljs åt av en smal passage som kan uppfattas som ett lastfar.

Längre norrut fungerar spårvägen som en barriär mot bostadsområdets lameller som klättrar på sluttningssidan.

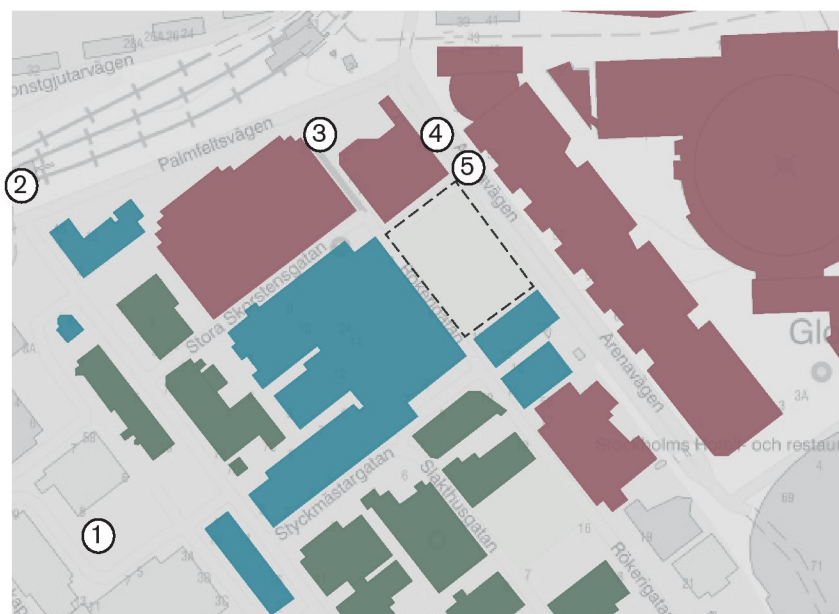
## VÄSTER

I direkt anslutning väster om fastigheten ligger Rökerigatan. På andra sidan om gatan är den gamla Slakthushallen belägen. Slakthushallens fasad är uppbruten av rytmiskt placerade stora fönsteröppningar vilket ger den tunga tegelbyggnaden ett öppet intryck.

Slakthushallens yta dominerar området väster om Sandhagen 2 och bortanför sträcker sig de äldre delarna av Slakthusområdet ut sig efter den ursprungliga produktionslinjen.

Trots att Globen är belägen öster om Sandhagen 2 utgör den ett landmärke även väster om Sandhagen 2. I vissa vyer utgör den det mest dominerande inslaget i stadsbilden och utgör fondbyggnad och visuell fokuspunkt. Däremot är Slakthushallens skorsten och vattentorn endast synliga från ett fåtal punkter.

**SANDHAGEN 2 - FRÅN NORR  
OCH VÄSTER**



- Moderna kontorsbyggnader
- Äldre industri
- Nyare industri





## KARAKTÄRISERING OCH VÄRDERING

# Stationsområdet i stadsdelen och kvarteret

**SÖDER**

Direkt sydöst om Sandhagen 2 finns en av de ursprungliga byggnaderna i kalksanstenstegel. Den låga byggnaden stod färdig 1912 och var avsedd för hantering av hudar. Med Hudboden söder om sig och Slakthushallen i väster befinner sig fastigheten Sandhagen 2 i direkt anslutning till den ursprungliga industribebyggelsen.

Rakt söder om Sandhagen 2 finns marken som ursprungligen var betesmark åt djuren i väntan på slakt. Från 1940-talet och framåt har marken bebyggts med industribyggnader, främst charkuterifabriker. Bebyggelsen är brokig med olika uttryck. Flera av dem har fasader av rött tegel men även plåt, puts och eternit förekommer.

Områdets ursprungliga struktur med raka gator blir påtaglig från söder. Härifrån syns både Slakthusets skorsten och vattentorn tydligt som landmärken.

**ÖSTER**

En relativt kraftig höjdskillnad separerar Sandhagen 2 från Arenavägen. Det medför att Slakthusområdet upplevs ligga i en sänka. På andra sidan Arenavägen finns Globen shopping, ett komplex som sträcker sig utmed Arenavägen och ansluter i uttryck till Globens karaktäristiska fasadutformning och material.

Globen utgör med sin karaktäristiska form och volym ett dominerande inslag i stadsbilden både öster och söder om Sandhagen 2.

## SANDHAGEN 2 - SÖDER OCH ÖSTER

- Moderna kontorsbyggnader
- Äldre industri
- Nyare industri

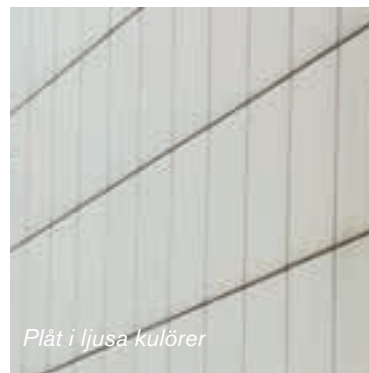


## KARAKTÄRISERING OCH VÄRDERING - KARAKTÄRISTISKA MATERIAL



- Rött tegel
- Kalksandstenstegel
- Vitt tegel
- Ljus puts
- Eternit
- Mörk plåt
- Ljus plåt
- Betong & sjöstensballast
- Rött tegel & mörk plåt
- Ljus puts & mörk plåt
- Kalksandstenstegel & ljus puts
- Områdesmarkering





## KARAKTÄRISERING OCH VÄRDERING

# Kulturhistorisk värdering

## KULTURHISTORISKT VÄRDE

### GENERELLT

Det kulturhistoriska värdet är sammansatt av många olika delvärden, där alla delvärden inte har samma tyngd. De olika värdena kan förstärkas eller minskas beroende på vilka åtgärder i närområdet som sker.

Eftersom planområdet idag är obebyggt fokuserar den kulturhistoriska värderingen på platsens betydelse för den omkringliggande miljön, såväl Slakthusområdet som området kring Globen som även den är en byggnad med stort kulturhistoriskt värde.

### STARKA VÄRDEN

#### *Industrihistoriskt värde*

Det industrihistoriska värdet på platsen är stort. Slakthusområdet var en viktig del i industrialiseringen i Stockholm. Samtidigt var det ett område som använde sig av sin tids tekniska nymodigheter.

#### *Samhällshistoriskt värde*

Det samhällshistoriska värdet för platsen är högt eftersom etableringen av Slakthusområdet speglar det samhällsansvar staden tog för sina medborgare. Slakthusområdet var ett led i att skapa bättre levnadsförhållanden. Därför har hela området, oavsett om platsen är bebyggd eller inte, ett högt samhällshistoriskt värde.

#### *Pedagogiskt värde*

Utbyggnadsfaserna i området är tydliga markörer för tidens gång. Tillkommande byggnader har i huvudsak givits en utformning som speglar den egna samtidens ideal. Det pedagogiska värdet för området som helhet bedöms därför som högt.

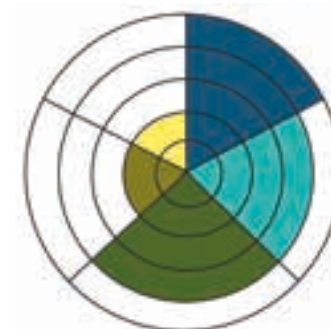
### MINDRE TYDLIGA VÄRDEN

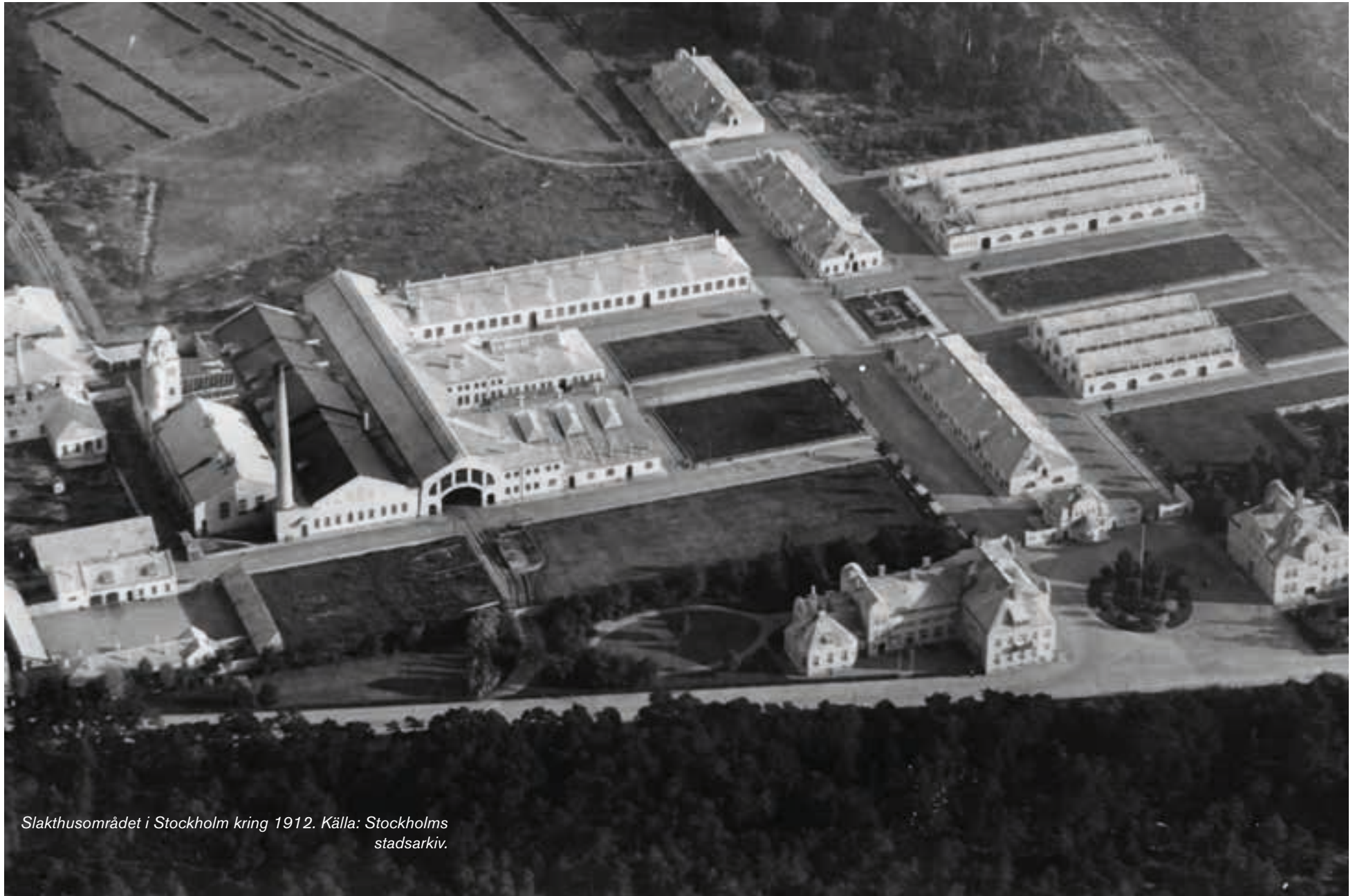
#### *Arkitektoniskt värde*

På platsen finns det idag ingen byggnad. Det arkitektoniska värdet på Sandhagen 2 är därför obefintligt. Däremot har de omkringliggande byggnaderna stora arkitektoniska kvaliteter vilket bidrar till ett visst arkitektoniskt värde på platsen.

#### *Miljöskapande värde*

Likt det arkitektoniska värdet är det miljöskapande värdet lågt eftersom platsen idag karaktäriseras av en byggarbetsplats. De omkringliggande byggnaderna, i synnerhet ursprungsbyggnaderna från 1912, har däremot ett stort miljöskapande värde. Sammantaget för platsen innebär det ett visst miljöskapande värde.





*Slakthusområdet i Stockholm kring 1912. Källa: Stockholms stadsarkiv.*



# Källor

## LAGRUM

Plan- och bygglagen (2010:900), PBL

Miljöbalken (1998:808), MB

Boverkets Byggregler (BBR)

## ARKIV

Lantmäteriet historiska kartor

Lantmäteristyrelsen arkiv

Rikets allmänna kartverks arkiv

Bebyggelseregistret – Riksantikvarieämbetet

<https://www.bebyggelseregistret.raa.se>

Stockholm stadsmuseet digitala karta

SBK

Stockholms stadsarkiv

## TRYCKTA

Génétay Cissela, *Plattform Kulturhistorisk värdering och urval: grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet*. Riksantikvarieämbetet 2015

Vårt gröna Stockholm, Bengt Edlund 2018

Stockholms byggnadsordning, ett förhållningssätt till stadens karaktärsdrag, 1997

## DIGITALA KÄLLOR

Översiktsplan för Stockholm <https://vaxer.stockholm/tema/oversiktsplan-for-stockholm/>



*Slakthusområdet i Göteborg invigdes 1905 och var en av förebilderna när Slakthusområdet i Stockholm planerades.  
Källa: Stockholms Stadsarkiv*



PRATA MED OSS!

white.se  
@whitearkitektur

white